

2.2.2.3 MENTALE GRENZEN

“The visibility of boundaries is in the eye of the beholder”

T.M. Wilson¹

Een grens dient niet louter beschouwd te worden als een voorwerp, beperkt door zijn fysieke limieten; cruciaal voor het begrijpen van grenzen is niet zozeer hun materiële morfologie (wat nochtans de meeste academische interesse wekt), maar ook de verschillende vormen van interpretatie en representatie die ze belichamen. De grens als voorwerp is niet relevant an sich, maar wel de objectiveringsprocessen van begrensde ruimten die de dagelijkse ruimtelijke praktijken van de bevolking weerspiegelen. Die ‘macht van de grens’ spruit voort uit een specifieke interpretatie en is het resultaat van (vaak gewelddadige) gebruiken. Een (territoriale) grens is een normatief idee: de grens van een provincie of een natiestaat is eerst en vooral een juridisch feit, dat gereproduceerd en letterlijk in leven gehouden wordt, door een uitgebreid geheel van met elkaar verbonden gebruiken, van gepubliceerde verzamelingen van wetten, van kaarten en van de bewaking van grenzen in het landschap. ‘Grens’ is een actief werkwoord...; het is een geloof, een verbeelding die een wereld, een sociale realiteit schept en vormt; het creëert een membraan of bufferzone die binnen van buiten scheidt, terwijl het tegelijkertijd beide verbindt op een bijzondere wijze. Grensruimten hebben als kern een Janus-achtig spanningsveld, tussen enerzijds bewaren (controle en ... van binnen en buiten, domeinen en droomlanden van identiteit uitkervend) en anderzijds uitbreiden (vlucht, grensoverschrijdende inventiviteit).

Grenzen *zijn* er dus niet alleen, zij worden ook ervaren. Bijgevolg dienen ook de psychologische aspecten van grenzen onderzocht te worden. Identiteit-vormend zijn vooral de kleinere, gebruiks- en gemeentegrenzen, terwijl de rijksgrens de mogelijkheid bood om zich eraan te onttrekken en daardoor weerstand te bieden aan de overheid.² Het is dus duidelijk dat, ook indien het *primum movens* van elke grensbepaling het scheiden van eigendommen en van het vreemde is en de grens zich ontwikkelt vanuit (juridische) aanspraken op gebruik en bezit, en uiteindelijk een rechtswerking beoogt, er evenzeer rekening gehouden dient te worden met de ‘pre-rechtelijke’ werking: d.w.z. met de mentale en informele ruimtelijke en grens-voorstellingen, die zich de mensen maken op basis van hun waarneming en gevoel van enerzijds het eigene / beschikbare / bereikbare en anderzijds het vreemde / niet beschikbare / onbereikbare. Vooraleer zij tot

¹T.M. Wilson, *Symbolic dimension to the Irish border*, in: Donnan (H.) & Wilson (T.M.) (eds.), *Border Approaches. Anthropological perspectives on frontiers*, Lanham, 1994, 101-118.

² In A.G. Macdonell's roman *England, their England*, gepubliceerd in London in 1933, beschrijft de auteur de zoektocht naar zo'n lokale psychologische grenzen (in de editie van 2017 op pagina's 248-249): “*Sometimes he spent evenings trying to find the exact line which divided one district from another, to delimit, for instance, the frontier between the Preference-Shareholder District of South Kensington and the Faded Refinement of the dwellers in Earls Court; or the boundary that divides the Zionism of West Hampstead from the Pen Club of Well Walk and Keats Grove; or the exact spot where the influence of rude Picture Post Cards in Praed Street wanes before the empurpled major-generals of Peterburgh Square.*”

rechtsregels worden zijn het evenzeer feiten, ja zelfs sterker dan die regels kunnen zijn: want het draait zich, zoals bij alle psychologische processen, niet om ééndimensionale, zich op één bewustzijnsniveau afspelende zaken, maar om veellagige processen: ieder van ons heeft een veeltal aan grenzen in zich, van verschillende waarde en draagwijdte, die vaak niet rationeel verklaarbaar noch steeds consequent zijn, en die slechts in geringe mate met rechtsgrenzen overeenkomen.³

Die '*borders of the mind*' (mentale grenzen, *frontières invisibles*) en hun verschillende betekenis voor verschillende groepen mensen, zijn recentelijk meer in de belangstelling gekomen: de psychologische invloed van grenzen en hun diepere, onderliggende betekenissen die samenlevingen en regeringen hen toeschrijven. Zo werd bijvoorbeeld vastgesteld dat voor de stad Colmar de ruimte- en grensvoorstelling tijdens de Middeleeuwen bepaald waren door een eenvoudig geografisch-topografisch systeem, aangevuld door een rudimentair rechtsheerlijk systeem. Er waren daarbij drie categorieën 'uitsluitingsgrenzen': vooral markante verhogingen in het landschap (waterlopen, bergen) werden gebruikt als geografisch-topografische aanknopingspunten; minder kwamen historisch gegroeide rechtsgrenzen in aanmerking, zoals de kruisen of stenen langs de weg die een grens aanduiden, of de diocesane grenzen; het minst werd gebruik gemaakt van mijlstenen. Pas met territoriale ontwikkeling c.q. de verstedelijking, veranderde de ruimtelijke perceptie, waardoor de geografisch-topografische oriënteringslijnen overbodig werden; de politieke evolutie van de rechtsheerlijkheid was grensvormend. Zo was bijvoorbeeld het pas eind 14^e eeuw, volgend op de politieke ontwikkeling, dat het Zwitsers Eedgenootschap als een gesloten territorium gepercipieerd werd met de Rijn als gemeenschappelijke noordergrens (die pas later tot 'natuurlijke grens' evolueerde).

³ G. P. Marchal, *Grenzerfahrungen und Raumvorstellungen. Zur Thematik*, in: G.P. Marchal o.r.v., *Grenzen und Raumvorstellungen (11.-20. Jh.)*. *Frontières et conceptions de l'espace (11e-20e siècles)*, Zürich, 1996, 11-25 (21).